

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Εκπαιδευτική Δράση

Διαβάζοντας Παπαδιαμάντη.

Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση

Σχόλια στο διήγημα «Αποκριάτικη νυχτιά» (B, 301-314)

Λάμπρος Βαρελάς

Λεξιλογικά

σελ. 301

θεώμενος: βλέποντας, κοιτάζοντας

τελούμενα: αυτά που συνέβαιναν, τα γεγονότα

ανέρπουσαν εσχατιάν: το ανηφορικό, απομακρυσμένο σημείο της πόλης

παρά το αγιοταφίτικον: ο ναός των Αγίων Αναργύρων, το Μετόχι του Παναγίου Τάφου ή
Αγιοταφίτικο Μετόχι, στους βόρειους πρόποδες της Ακρόπολης

σελ. 302

μοσχοπλυμένα: πλυμένα και μοσχομυριστά ρούχα· στο συγκεκριμένο σημείο λέγεται
ειρωνικά

άπραχτην: αδέξια

απασσάλωτην: ανοικοκύρευτη

πρόσφωλο: το φύλλι, εδώ η αφορμή για τον καυγά

μαναφούκια: διαβολές, συκοφαντίες

δι' ολίγας δράκας στάκτης: για λίγες χούφτες στάχτης (που χρησιμοποιούσαν στο
πλύσιμο)

κόφαν: κοφίνι, πανέρι για τα ρούχα

τα υποκάμισα της κόλλας: κολλαριστά πουκάμισα

τριγυρισμένην: αυτή που γυρίζει στα σοκάκια ή που έχει γυρίσει με πολλούς

πομπιωμένην: πομπεμένη, ρεζίλεμένη

μπασταρδού: το θηλυκό μπάσταρδο / νόθο παιδί

παιδιά, η: παιχνίδι

σελ. 303

προσρήσεις: προσφωνήσεις

φραγγοποτισμένα: επηρεασμένα από τη Δύση

ανειμένα (ήθη): έκλυτα ήθη

πρόδομος: προθάλαμος, διάδρομος

κλίμακα: σκάλα

διά της αυλείου θυρίδος: από την πόρτα της αυλής

ειρκτή: φυλακή

τετρατύς: τετράδα

επί του όχθου της ανωφερούς οδού: στο υψωμένο πλάι του ανηφορικού δρόμου

σελ. 305

εμορμούρισεν: μουρμούρισε

αινιττόμενος: υπαινισσόμενος, υπονοώντας

σελ. 306

σκαιότης: αγαρμποσύνη, βαυνασότητα

φούσκος: χαστούκι

αγκαλά: αν και

βελόνα: καψόνι στον στρατό

μάρμαρο: καψόνι στον στρατό

οι οχτάρες, οι δεκαπεντάρες: φυλακή στον στρατό οκτώ και δεκαπέντε ημερών

πίλος: καπέλο

σελ. 307

στακτηρόξανθος: σταχτόξανθη (μαλλί σαντρέ)

ηδυπαθείς: φιλήδονους

εργολάβοι: εραστές

στροφείς: μεντεσέδες

σελ. 308

κύμβαλον: πιάνο

ορχήσεις: χοροί

σελ. 309

σιμά: κοντά

αιμωδίασις: μούδιασμα

όμφακές εισι: άγουροι είναι (βλ. και Πραγματολογικά)

«Μαύρο γεμενί»: λαϊκό τραγούδι· γεμενί είναι το τσεμπέρι, η μαντήλα

«Ο μύλος της θειάς μου της Κοντύλως»: λαϊκό τραγούδι, που πέρασε και στο ρεμπέτικο ρεπερτόριο

γυφτοκόνισμα: καπνισμένο, μαυρισμένο εικόνισμα

είχε ζετρίψει: είχε γυαλίσει, είχε ξεμαυρίσει

κοπιάζω: κάνω τον κόπο, έρχομαι

σελ. 310

ψυχομάννα: θετή μάνα

στρωμνή: κρεβάτι

σελ. 311

τεσσαρακοστή: σαρανταήμερη νηστεία

εδειματούτο: φοβούνται, τρόμαζε

αποβησόμενον: αυτό που πρόκειται να συμβεί

κερμάτια: κερματα, χρήματα

σελ. 312

ρημασμένη: έρμη, κατεστραμμένη

βάσκανον: που ματιάζει

φαρμακωμένη: χύνοντας φαρμάκι

μικροκάπηλος: μικροέμπορος

σελ. 313

φιλόψογος: που του αρέσει να κατηγορεί

βαυκαλίζομαι: αποκοιμιέμαι, νανουρίζομαι

σελ. 314

μπάλος: χορός

οστεώδης: κοκαλιάρα

εξεσπάθωσε: έβγαλε το σπαθί από τη θήκη

νάμι: φήμη

Πραγματολογικά στοιχεία

Το διήγημα πρωτοδημοσιεύτηκε στην *Εφημερίδα*, 17.2.1892, την περίοδο της αθηναϊκής Αποκρίας, άρα είναι επικαιρικό / εορταστικό. Αρχικά είχε αναγγελθεί για την Κυριακή της Αποκρίας (της Τυρινής), αλλά λόγω πληθώρας ύλης δημοσιεύτηκε την επόμενη, στο φύλλο της Καθαρής Δευτέρας.

σελ. 301

παρά το αγιοταφίτικον: ο ναός των Αγίων Αναργύρων, το Μετόχι του Παναγίου Τάφου ή Αγιοταφίτικο Μετόχι, στους βόρειους πρόποδες της Ακρόπολης

σελ. 309

όμφακές εισι: άγουροι είναι -από τον γνωστό μύθο του Αισώπου, με την αλεπού, που όσα δεν φτάνει τα κάνει κρεμαστάρια

Μαύρο γεμενί: λαϊκό τραγούδι· γεμενί είναι το τσεμπέρι, η μαντήλα

Ο μύλος της θειας μου της Κοντύλως: λαϊκό τραγούδι, που πέρασε και στο ρεπερτόριο ρεπερτόριο

Σημεία άξια συζήτησης

Το διήγημα μπορεί να συζητηθεί ως επικαιρικό / εορταστικό, είδος στο οποίο ειδικεύτηκε ο Παπαδιαμάντης. Και ως αποκριατικό είναι σπάνιο.

Το βασικό όμως θέμα προς συζήτηση είναι ο αθηναίος Παπαδιαμάντης, αφού το 30% περίπου της παραγωγής του (46 από τα 172 διηγήματα) είναι αθηναϊκής θεματικής, παρότι ο ίδιος εξέφρασε την ενόχλησή του από την ηθική παρακμή της Αθήνας (βλ. «Κ' έπειτα, γράψε αθηναϊκά διηγήματα!», στο διήγημα «Τα Χριστούγεννα του τεμπέλη», σ. 140). Το διήγημα είναι αθηναϊκό, τοποθετείται στην αυλή ενός αθηναϊκού οικιστικού συγκροτήματος με πολλούς ενοίκους, στην Πλάκα, στους βόρειους πρόποδες της Ακρόπολης, κάπου στη δεκαετία του 1880, ίσως σε ένα από τα σπίτια που έμεινε ο Παπαδιαμάντης.

Οι εργασίες του Αλέξανδρου Κοτζιά και του Σταύρου Ζουμπουλάκη μπορούν να προσφέρουν πολύ υλικό για την επεξεργασία του συγκεκριμένου διηγήματος, για τον αθηναϊκό κόσμο στον οποίο εστιάζει. Τα περισσότερα διηγήματά του τοποθετούνται στην περιοχή του Ψυρρή και γύρω από αυτή τη συνοικία, και αφορούν φτωχούς κατοίκους αυτής της περιοχής. Στην «Αποκριατική νυχτιά» δεν περιορίζεται στη φτωχολογιά αλλά το περιβάλλον που περιγράφει (οι διαμένουσες οικογένειες και τα μεμονωμένα άτομα στην αυλή) είναι από την εργατική (οι πλύστρες) έως τη μεσοαστική τάξη (η οικογένεια του κυρ Ζαχαρία).

Μπορεί να εξεταστεί η αρνητική στάση του Παπαδιαμάντη απέναντι στην Αθήνα λόγω του πιθηκισμού των ευρωπαϊκών ηθών, μόνιμο γνώρισμα της πεζογραφίας του που αφορά την πρωτεύουσα. Βλ. εδώ «τα εξιπασμένα και φραγκοποτισμένα ήθη μας», τα ελευθεριάζοντα ήθη της αθηναϊκής οικογένειας, η οποία «έπλεεν εις το μεταίχμιον το αόριστον και αβέβαιον, εις το λυκόφως εκείνο, μεταξύ παραδόσεως και νεωτερισμού».

Ένα άλλο θέμα συζήτησης είναι η αυτοβιογραφική διάσταση του έργου, αφού το κεντρικό πρόσωπο του διηγήματος, ο σπουδαστής Σπύρος Βεργουδής, έχει πολλά στοιχεία που θυμίζουν τον ίδιο τον Παπαδιαμάντη: «Έρρέμβαζεν ἐξηπλωμένος ἐπὶ τῆς κλίνης του, ὁ Σπύρος ὁ Βεργουδής, πτωχὸς σπουδαστής, πρωτοετῆς τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, ὅστις καὶ ἂν ἤθελε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν κόσμον δὲν εἶχε τὰ μέσα». Γι' αυτό και το διήγημα ανθολογήθηκε από τον Πάνο Μουλλά στον περιβόητο τόμο *Α. Παπαδιαμάντης αυτοβιογραφούμενος* (1974).

Αξίζει επίσης να συζητηθεί το χιούμορ του Παπαδιαμάντη, τακτική όχι σπάνια στο έργο του: βλ. εδώ κυρίως τα λεκτικά και εκφραστικά λάθη του κυρ Ζαχαρία.

Μπορεί ακόμη να εστιάσει κανείς στον πικρό φιλοσοφικό στοχασμό του Παπαδιαμάντη: «Διὰ τοὺς μὲν (τί τὰ θέλετε;) ὁ βίος αὐτὸς εἶναι διηνεκῆς Ἀπόκρεως, διὰ τοὺς δὲ εἶναι μακρὰ καὶ θλιβερὰ σαρακοστή. Εὐτυχῶς λαμβάνει πέρας!».

Τέλος, μπορεί να γίνει λόγος για τον στιχουργό Παπαδιαμάντη. Εκτός από τα ποιήματα που δημοσίευσε (βλ. τον 5^ο τόμο των *Απάντων*) συχνά στα διηγήματά του παρεμβάλλει στίχους, γνωστά λαϊκά τραγούδια αλλά και δικά του στιχουργήματα.

Άλλα διηγήματα του Παπαδιαμάντη με παρόμοια θεματική

Αρκετά από τα αθηναϊκά προσφέρονται για συνανάγνωση, ώστε να φανεί ο αθηναϊκός κόσμος και σε ποιες όψεις της ζωής της Αθήνας εστιάζει ο Παπαδιαμάντης, στις φτωχικές περιοχές του Ψυρρή και της Πλάκας. Προσφέρονται «Ο Καλόγερος» για το ζήτημα του πειρασμού στην Αθήνα, το «Μεγαλείων οψώνια» για όψεις της ζωής στην Αθήνα, οι «Οι Παραπονεμένες» και το «Απόλαυσις στη γειτονιά» για τις συνθήκες ζωής και τους καυγάδες των γυναικών στις λαϊκές γειτονιές της Αθήνας, «Ο Γείτονας με το λαγούτο» για τη ζωή σε μια αθηναϊκή αυλή με πολλές κατοικίες, «Ο Χορός εις του κυρίου Περιάνδρου», η οικία του οποίου θα μπορούσε να είναι η οικία του κυρ Ζαχαρία κ.ά.

Συναφή κείμενα άλλων συγγραφέων

Κάποιες από τις αθηναϊκές σκηνές του Μητσάκη είναι πρόσφορες, για να φανεί ο τρόπος με τον οποίο δοκίμασαν οι πεζογράφοι της εποχής να αναπαραστήσουν τη ζωή της Αθήνας. Ο Μητσάκης υπήρξε για ένα διάστημα (μέσα στη δεκαετία του 1880) στενός φίλος του Παπαδιαμάντη και φαίνεται πως τον ώθησε να γράψει διηγήματα. Φιλοξένησε το πρώτο του σκιαθίτικο διήγημα, το «Η χήρα παπαδιά», στο *Ελληνικόν Ημερολόγιον του έτους 1888* του Σακελλαρίου (που κυκλοφόρησε τον Νοέμβριο του 1887 με επιστασία Μ. Μητσάκη. Αυτό είναι το πρώτο σκιαθίτικο διήγημα και όχι το «Χριστόψωμο», που δημοσιεύτηκε τα Χριστούγεννα του ίδιου έτους). Φαίνεται επίσης πως ο Μητσάκης, που ήταν και λογοτεχνικός κριτικός και επέμενε πολύ στη φυσικότητα του διαλόγου, τον ώθησε (ή οπωσδήποτε συμφωνούσαν ως προς αυτό) να γράφει «φυσικούς», φωνογραφικούς στην πραγματικότητα, διαλόγους.

Πρόσφορο είναι το αφήγημα του Μητσάκη «Η ζωή εις την πρωτεύουσαν (Το θέρος)», που δοκιμάζει να περιγράψει όλες τις κοινωνικές τάξεις της Αθήνας. Βρίσκεται ψηφιοποιημένο εδώ (με τον τίτλο «Θέρος»):

https://anemi.lib.uoc.gr/php/pdf_pager.php?rec=/metadata/6/a/4/metadata-453-0000007.tkl&do=75862_01_w.pdf&pageno=58&pagestart=1&width=841&height=595&maxpage=73&lang=el

Βιβλιογραφία

Ζουμπουλάκης Σταύρος, «Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης Αθηναίος», Εισαγωγή στον τόμο: Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Τα Αθηναϊκά*, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 2020.

Κοτζιάς Αλέξανδρος, *Τα αθηναϊκά διηγήματα και δύο δοκίμια για το χρόνο*, προλογικό σημείωμα Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος (Σειρά «Οι νεώτεροι για τον Παπαδιαμάντη», αρ. 2), εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1992.

Α. Παπαδιαμάντης *αυτοβιογραφούμενος*, επιμέλεια Παν. Μουλλάς (Σειρά «Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη» – Δημιουργική Πεζογραφία, αρ. 29), εκδόσεις Ερμής, Αθήνα 1974.

«Το διήγημα, αυτοβιογραφία του Παπαδιαμάντη», σ. ιε΄-ξε΄. «Η Μαυρομαντηλού ~ «Φτωχός Άγιος» ~ «Στο Χριστό, στο Κάστρο» ~ «Ολόγυρα στη λίμνη» ~ «Αποκριατική νυχτιά» ~ «Λαμπριατικός Ψάλτης» ~ «Πατέρα στο σπίτι» ~ «Ο Έρωτας στα χιόνια» ~ «Έρωσ - ήρωσ» ~ «Τ' Αγνάντεμμα» ~ «Αμαρτίας φάντασμα» ~ «Τα Δαιμόνια στο ρέμμα» ~ «Οι Μάγισσες» ~ «Όνειρο στο κύμα» ~ «Η Φαρμακολύτρια» ~ «Υπό την βασιλικήν δρυν» ~ «Αγάπη στον κρεμό» ~ «Νεκράνθεμα» ~ «Τραγούδια του Θεού» ~ «Τα Καλαμπούρια ενός δασκάλου» ~ «Το Γράμμα στην Αμερική», σ. 1-250.